

EDİTÖR
Ensar Yılmaz

TÜRK ROMANINDA SOSYAL MESELELER

ORHAN KEMAL

Yusuf ATILGAN

Cevdet Bey ve Oğulları

KEMAL TAHIR

YÜĞMÜR DUASI

Mızraksız İlmihal

Orhan Pamuk

RAHMET YOLLARI KESTİ

ANAYURT OTELI

Gurbet Kuşları

AVI AK ADAM

 Baska Yerler

**BAŞKA YERLER
ARAŞTIRMA-İNCELEME**

**Türk Romanında
Sosyal Meseleler**

Editör

Ensar Yılmaz

Kapak Tasarımı

Barış Oylum

Baskı

Yenigüven Matbaacılık

Güven Sanayi Sit. Davutpaşa Cad.

C Blok D:210 Topkapı – İstanbul

Tel:212 567 69 20

ISBN

987-605-4458-17-2

Birinci Basım Haziran 2011

Başka Yerler Yayınları

Atatürk Caddesi, No: 40/1 Eyüp – İst.

Tel: 0212 626 34 84

www.baskayerleryayinlari.com

info@baskayerleryayinlari.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir biçimde çoğaltılamaz.

Türk Romanında Sosyal Meseleler

Editör

Ensar Yılmaz

Bartın Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
1. BÖLÜM	
Sosyo-Politik Meseleler	
1.1. Yusuf Atılgan'ın <i>Aylak Adam ve Anayurt Otelinde</i> Modernleşme ve/veya Batılılaşmanın Sembolik Görünümü <i>Ensar Yılmaz/Ayhan Şahin</i>	15
1.2. Orhan Kemal'in <i>Gurbet Kuşları</i> Romanında Kırdan Kente Göç, Kentleşme ve Kentleşme Olgusu <i>Salih Çiftçi</i>	43
1.3. <i>Mızraksız İlmihal: İslamcılık Hareketinde Sosyo-Politik Kuşatıcılığın Eleştirisi</i> <i>Yusuf Avcı</i>	61
1.4. Kemal Tahir'in <i>Rahmet Yolları Kesti</i> Romanında Eşkıyalık Olgusuna Sosyo-Politik Açından Bakış ve Kurgusalılık - Gerçeklik İkileminde Ortaya Çıkan Dramatik/Trajik İzlekler <i>Ensar Yılmaz</i>	81
2. BÖLÜM	
Sosyo-Ekonomik Meseleler	
2.1. Orhan Pamuk'un <i>Cevdet Bey ve Oğulları</i> Romanında Girişimcilik Olgusu <i>Şaban Esen</i>	105
2.2. Ayfer Tunç'un <i>Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek 70'li Yıllarda</i> Hayatımız Adlı Eserinde Tüketim Alışkanlıkları ve Tüketici Olgusu <i>Said Köse</i>	125
2.3. Refik Erduran'ın <i>Yağmur Duası</i> Romanında Ekonomik Kalkınma <i>Gül Güney</i>	141

**Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları Romanında
Girişimcilik Olgusu**

Şaban Esen*

Giriş

Girişimcilik olgusu gelişmiş ve geliştirmekte olan tüm ülkeler açısından önemli bir kavramdır. Ülkemiz açısından bakıldığında ise Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yeterli sayıda sermaye ve bilgi birikimine sahip girişimcinin olmadığını görmekteyiz. Bu nedenle genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, tüm üretim ve hizmet alanlarında devletin öncü rolü oynadığı görülmektedir.

Neden yeterli girişimcinin olmadığı sorusuna bir cevap olarak, eğitimli iş gücünün savaşlar nedeniyle azalmış olmasıyla açıklanabilir. Ancak asıl nedeni, girişimcilik kavramını toplumsal zihniyet yapıyla bağdaştırmakta aramak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında bugünlerimize zemin hazırlayan Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde girişimcilik veya o dönemlerdeki ifadesi ile teşebbüs şahsi (şahsi teşebbüs) kavramının çok popüler bir kavram olmadığını da ifade etmek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun nedenleri üzerinde çalışmanın ilerleyen bölümlerinde durulacaktır.

Bu çalışmada yöntem olarak, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan nitel araştırma türlerinden biri olan "içerik analizi" kullanılmıştır. İçerik analizi; dokümanların, mülakat dokümanlarının ya da kayıtların karekterize edilmesi ve karşılaştırılması için kullanılan bir tekniktir (Altunışık ve diğ., 2010:322).

Roman, Nişantaşı bir ailenin üç kuşak boyunca serüvenlerini anlatır. Yüzyılın başında (1905) İstanbul'da Abdulhamit'in son

*Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

yıllarında küçük dükkan sahibi, ilk müslüman tüccarlardan Cevdet Bey'in tutkusu, hem işlerini büyütmek ve zenginleştirmek hem de batılı anlamda çağdaş modern bir aile kurmaktır. Kökü taşraya uzanan kendi gelenek ve değerlerini bir kenara bırakarak bu isteklerini gerçekleştirilmeye girişir. Tüccar Cevdet Bey ve oğullarının günümüze uzanan hikayesi bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin özel hayatının da hikayesidir. Romanda farklı konular birleriyle paralel şekilde incelenmektedir. Bu çalışmada Cevdet Bey ve oğullarının girişimcilik veya "tüccarlık" yönü üzerinde durulacaktır.

Romanın incelenmesine geçmeden önce, girişimcilik kavramı ve girişimciliğin toplumsal zihniyetle ilişkisi ve Osmanlı-Türk toplumdaki girişimciliğe bakış açısı hakkında ön bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

1. Girişimciliğin Tanımı ve Toplumsal Zihniyetle İlişkisi

Teşebbüs (Girişim), mal ve hizmet üretimi için kurulan işletme, firma, şirket olarak tanımlanır. Teşebbüsün amacı mal veya hizmet üretmek için elde etmektir. Teşebbüsü kuran kimseye ise müteşebbis veya girişimci denir (Seyidoğlu, 1992: 860).

Girişimcilik ekonomik gelişmenin temel dinamiği olarak görülmektedir. Girişimcilik kavramını ilk olarak 1755 yılında Fransız asıllı İtalyan ekonomisi Richard Cantillon'un kullandığı iddia edilir. Cantillon'a göre girişimci, kar elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin riskini yüklenen kişidir (Döm, 2006: 3).

Bir başka açıdan girişimci (Entrepreneur), mal ve hizmet üretimini gerçekleştirilebilmek için riski üstlenerek doğal kaynak, sermaye ve emek gibi üretim faktörlerini bir araya getirip faaliyete geçiren kişi olarak tanımlanabilir (Tekin, 2004:3). Bir başka

ifadeyle girişimci olmak için risk alarak mal ve hizmet üretmek veya pazarlamak üzere bir işletme kurmak ve işletmecilik faaliyetlerini yerine getirmek gerekir.

Girişimci, bir projeksiyon gibi sürekli olarak piyasaları gözleyip talep boşlukları yakalayan, yeni talepler yaratan, talepteki değişimleri zamanında fark ederek gerekli uyumu sağlayan, kaynakları toplayıp yatırımları gerçekleştiren, rekabetten kaçmayan, tam tersine rekabeti varlığının temel şartlarından biri olarak kabul eden, riske girmekten ve sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen, atak ve yaratıcı kişiler olarak değerlendirilmektedir (Müftüoğlu, 2004: 3)

Her ne kadar yukarıda girişimcilik, genellikle ya yeni firma kurucusu olarak ya da piyasalara yenilikleri süren bireyler olarak tanımlanıyor isede, Oğuz (2003:147) bu iki yaklaşımın mikro teori içinde kabul görmesinin mümkün olmadığını, bunun nedenini ise, girişimcilikle ilgili farklı formal tanımların mevcudiyetine bağlamaktadır. Oğuz'a göre, her girişimci birbirinden farklıdır. Bu nedenle girişimciliğin bir bütün olarak ifade edilebilmesi veya tek bir tanıma indirgenmesi mümkün değildir. Ancak bu çalışmanın amacı girişimcilik kavramını farklı açılardan incelemek değildir. Bu yönüyle bu çalışmada girişimcilik genel kabul görmüş tanımıyla kabul edilmiştir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında girişimcilikle sosyal yapı ya da sosyal etkenler arasındaki ilişkinin belirleyiciliği önem arz etmektedir. "Sosyal etkenler, pek çok davranış için motivasyonel bir etkiye bulunurlar. Weber'den bu yana, pek çok sosyal bilimci, başta din olmak üzere, siyasi, sosyal koşullar, eğitim, yaş, cinsiyet, aile kökeni vb., etkenlerin iktisadi davranışın oluşmasına, girişken aktiviteelerin artmasına olanak tanıdığı noktasına vurgu bulurlar" (Aytaç-İlhan, 2007: 105).

Sosyo-kültürel koşullar girişimciliği destekleyip teşvik edici bir rol oynayacağı gibi girişimcilik ediminin gelişmesine karşı direnç oluşturan bireysel ve toplumsal kalıplar da üretilebilirler. Nitekim geniş anlamıyla ele alındığında insan yaşamına ilişkin her şeyin kültürel (Dollot, 1991: 29) olduğu söylenebilir. "Kültür, ait olduğu toplumun tüm ilişkisi ve etkileşim süreçlerine, kurumsal yapılarına sirayet ederek, üyelerinin tüm vaziyet alışlarını, çalışma ve üretim biçimlerini, yönetim ve örgütlenme tarzlarını güçlü bir şekilde etkiler. Hatta, denilebilir ki birey ve toplum üzerindeki en büyük etkinin kaynağı kültürdür. Geleneklerden aile içerisinde alınan eğitime, ahlaki kurallar, davranış biçimleri, yaşam tarzları ve sosyal çevreye kadar birçok öğede kültürün izleri görülür. Ön kabullerimiz ve tercihlerimiz büyük ölçüde, içerisinde yaşadığımız toplumsal kültürün eseridir. Kültürler aynı zamanda yaptırım sistemleri olduğundan spesifik tutum/davranış kalıpları üretirler. Girişimci güdüler ve davranış kalıpları da bu ortamda vücut bulur. Başarı, risk üstlenme, cesaret, birikim yapma, vs. gibi girişimci niteliklere ilişkin ilk telkinler ve uyarımlar kültür tarafından sunulur" (Aytaç-İlhan, 2007: 107). Güngör'ün de belirttiği gibi "Kültür, bir cemiyetin kendi problemlerini çözmenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddî vasıtaların bir terkibidir" denilebilir (Güngör, 1995: 31).

Sosyolojide kültür terimi bir grubun (az ya da çok geniş) üyelerinin ortak edimlerinin bütününe ifade eder (Mucchielli, 1991: 8-9). Bir kültüre ait olguların bütünü düşünülürse, hepsini birbirine bağlayan bir yönlendirici ilkenin olduğu farkedilir. Bu ortak örüntü, bu kültürün "genel yönelimi"dir (Mucchielli, 1991: 13). İşte burada "zihniyet olgusu" bir grubun veya toplumun kültürel kimliğinin temel bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Mucchielli, 1991: 22). Her ne kadar hayatın içindeki somut olgular zihinsel alanı solduran bir etki yapsa da bir toplumun tutumlarının ve davranışlarının kaynağında o toplumun zihniyet

dünyasının etkisinin varlığı inkar edilemez.

Zihniyet, kendisinden türeyen tutumlar, davranışlar ve söylemler aracılığıyla grup kimliğini dolaysız biçimde ifade edebilir. Bu durumda zihniyet, bir grup insanın veya toplumun ortak psikik referans örüntüsüdür ve içselleştirilmiş kültür nosyonu ile kesşir (Mucchielli, 1991: 16).

Ülgener (1991:21) bu kavramı, "gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değerler ve inançlar toplamı" olarak ifade etmektedir. Bununla ifade edilmek istenen şeyin, söz konusu değer ve inançların içe dönük bir ideal ve özleyiş tablosunda kalmayıp belli bir yaşama ve davranış biçimine dönüşmüş halde fiili ve adeta elle tutulur bir gerçeklik kazanmış olması, şeklinde tanımlamaktadır.

2. Osmanlı Türk Toplumunda Girişimcilik

Özel teşebbüs, memurluk ve bürokrasi gibi kavramların ülkem- iz açısından sağlıklı olarak değerlendirilmesi Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan bir analiz ve bu kapsamda geçmiş toplum yapımızın dikkatle ele alınmasını gerektirir (Akan, 2003:32). Yapılan analizler, bizde girişimci zihnin eksikliğini Osmanlı-Türk insanının içinde bulunduğu toplumsal yapı ile ilişkilendirir. Sayar'a göre tipik Osmanlı-Türk insanı keyfîlik sebebiyle maddeye yönelik sistemli bilgiye ulaşmamaktadır. Mevcut bilgi düzeyi yetersiz, en azından tekamüle kapalı durumdadır. Osmanlı-Türk insanı ile batı insanı karşılaştırıldığında, her iki grubun "madde" karşısındaki tavır, bekle-yiş ve tahayyülleri arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. (Sayar,1986:100-101).

Genel olarak bir İslam devleti olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu açısından bu durum çok da anlaşılır değildir. Bizzat

İslamı Peygamberi ticaretle uğraşmış, söz ve davranışlarıyla teşvik etmiştir (Akin, 2003: 34). Kur'an'da Allah'ı anmaktan alıkoymadığı süreç, ticaret ve alım-satımın bir yasaklama getirilmemiştir. Halbuki, 19.yüzyıl İslam dünyasına baktığımızda, ciddi bir azalet içinde tarikat ve şeyhlerin "bir lokma bir hırka" felsefesini benimsemiş, Kur'an mesajlarıyla hiç de bağdaşmayan bir toplum göze çarpmaktadır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken konulardan biri, Osmanlı-Türk inancında ticaretin hor görülmesi ve ülke içi ve dışındaki ticari faaliyetlerin gayri müslimlerin eline geçmesine gönüllü olarak izin verilmesi yönündeki kanaattir. Bu durum Sayar (1986:118)'in R. Mantran'dan aktardığı, "... *Türk dışmanın ayazına, hatta barış halinde olduğu düşmanın ayazına mal satmaya gidecek kadar alçalmaz. Osmanlı zihniyeti içinde kafir onun ülkesinde ticaret yapabilmek için yakarmakta ve Türk yüceliği, ona bu işi yapabilmek için izin vermektedir.*" (Akin, 2003:34).

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise, Prens Sabahattin'in memurluk ve girişimcilikle ilgili tespitleridir. Prens Sabahattin, Sultan Abdülmecit'in torunu II. Abdülhamit'in yeğenidir. Prens Sabahattin o dönemde özel girişimciliği (teşebbüs-ü şahsi) savunmuş, memurculuğun ise bir cemaat yapısı oluşturacağını böyle bir yapıyla da ilerleme sağlanamayacağını ifade etmiştir. Ancak fikirleri muhaliflerce hoş karşılanmamış, kendisi "bölücü" ve "vatan haini" olmakla suçlanmıştır?

Türk sanayisinin kapitalizme ulaşmasını engelleyen bir unsur olarak lonca sistemine de atıf yapılabilir. Emek talep ve arz yapısını tamamen statik bir ekonomi içinde kontrol ettiğinden, serbest rekabeti ortadan kaldırdığından Lonca sistemi- narh, yoluyla- fiyat üzerinde de serbest rekabet imkanını ortadan kaldırmaktadır.

19. yüzyılda Ankara'da İngiliz ortaklığıyla kurulmuş olan bir tiftik

fabrikasının loncalar tarafından yakılarak ortadan kaldırıldığı aktarılmaktadır. Neticede, Loncalar ve gerisindeki ahilik teşkilatı belli bir esnaf ve ticaret ahlakının ortaya çıkmasında rol oynamakla birlikte, sanayinin gelişmesine de engel olduğu ifade edilmektedir.

Elbette, tüm bunlar Osmanlı-Türk insanının hiç ticaretle uğraşmadığı, bu faaliyetlerin tümüyle gayrimüslim teba tarafından yürütüldüğü anlamına gelmez. Ancak, nispi olarak baktığımızda, ticari faaliyetlerde azınlıkların ağırlığı açıkça görülmektedir.

Osmanlı-Türk toplumunun girişimcilik kavramına yukarıda özet olarak değinilmiştir. Dolayısıyla incelenen Cevdet Bey ve Oğulları adlı çalışmanın hemen hemen yukarıda belirtilen bir çerçevede cereyan ettiğini görmekteyiz.

3. Cevdet Bey ve Oğulları Bağlamında Girişimcilik

Cevdet Bey ve Oğulları adlı romanda, Cevdet Bey'in çoğu kişinin o dönem rağbet etmediği hatta bazen küçümsemediği bir işi, o zamanki tabiri ile "tüccarlığı" günümüzde ise "iş adamlığı" veya daha genel bir kavram ile "girişimcilik" hikayesi anlatılmaktadır. Elbette ki romanda sadece Cevdet Bey ve Oğullarının ticari işleri konu edilmemektedir. Roman üç bölümden oluşmakta ve birinci bölüm daha ziyade Cevdet Bey ve onun olaylara bakışını yansıtmaktadır. Diğer bölümlerde ise kısmen de olsa oğullarının hayat hikayelerine yer verilmektedir. Ancak çalışmamız açısından en üzerinde durulması gereken bölüm birinci bölümdür. Romanda Cevdet Bey'in diğer hayalleri, oğulları ve onların arkadaşlarının yaşamları da önemli diğer konu başlıklardır. Romanın kahramanları olarak, Cevdet Bey'in abisi Nusret, Cevdet Bey'in eşi Nigâr Hanım, oğulları (Refik ve Osman) ve gelinleri (Nermin ve Perihan) ve kızı (Ayşe) oğullarının arkadaşlarını (Ömer ve Muhtin) sayabilmiz.

Cevdet Bey bir alacağı tahsil etmek üzere dükkandan çıkmış Sirkeci'de caddede yürümektedir. Onu gören tüccarlar, aralarına güven bu Müslüman'ı şaşkınlık ve ilgiyle izlediklerini gösteren bakışlarla gülümüyorlardı. Bakışlar Cevdet Bey'e

"Bakalım bu fesli tüccar aramıza girecek mi? Senin cesaretini ve kararlılığını beğeniyoruz" diyordu. (s.17)

Ticaretin hor görülmesiyle ilgili ilk izlenimi Cevdet Bey'le karşılaşan Doktor Tanık'ın yaklaşımda görmek mümkündür.

Abisi Nusret'in bir arkadaşı Cevdet Bey'le karşılaşınca öğrenmek istediklerini öğrendikten sonra, küçümseyerek gülümsediğini hiç saklamaya çalışmadan: "Peki sen ne yapıyorsun? Gene ticaret ha, ticaret.." dedi ve yarım yamalak bir selam verip Sirkeci'nin kalabalığına karıştı. (s.19)

Cevdet Beyin ticarete atılması bilinçli bir tercih değildir, eğer imkan olmuş olsaydı kendisi de okumayı istemektedir. Fakat olayların gelişimi ticaretin içinde bulmasına neden olur.

"Ticaret! Ticaret yapıyorum!" diye düşündü Cevdet Bey. Dükkanına doğru yürüyordu. "Ne yapaydım yani" Onun gibi askerî doktor olamazdım ki.. "Çocukluğunu ve gençliğini hatırladı. Babası Kula'da küçük bir memurdu. Cevdet Bey sübyan mektebini burada okumuştur. Sonra babası terfi edip Akhisar'a gitmişti. Cevdet Bey rüştiye mektebini de burada okumuş, onun için okul

egitimi burada bitmişti. Hocaları Cevdet'inde abisi Nusret'inde çok zeki olduklarını söyleydi. Anneleri hastalanınca, babası annelerini hastaneye yatırmak için tayinini İstanbul'a istemiş, ancak tayin isteği reddedilince görevinden istifa etmiş, İstanbul Haseki'de bir oduncu dükkana açmıştı. Abisi Askerî Tıbbiye'ye girmiş, altı ay sonra da annesi değil, babası ölünce oduncu dükkana ve hasta anneye bakmak Cevdet'e düşmüştü.

Cevdet yirmi yaşına kadar Haseki'de odunculuk ve kerestecilik yapmış, sonra deposunu Aksaray'a taşımıştı. Yirmi beş yaşında Aksaray'da küçük bir nalbur dükkana açmış, birkaç yıl sonra da Sirkeci'deki dükkana taşınmıştı. Aynı yıl anne de ölmüş, Nusret kendisine kalan her şeyi Cevdet'e bırakarak Paris'e kaçmış, ertesi yıl Cevdet Haseki'deki akrabalarla bütün ilişkilerini koparmış, Vefa'da kendine bir ev almıştı.

"Bana ticaretin yolu gözükte. Bende bu yolu zorladım, kimsenin cesaret etmediği şeyi yaptım. Biraz korkak olsaydım, hala Haseki'de küçük bir oduncu olurum. (s.20)

Cevdet Bey etrafındaki fırsatları kovalayan bir kişilik yapısına sahiptir: Babasının bıraktığı işi yaparak değil, farklı iş fırsatlarını değerlendirerek şirketini büyümüştür.

Uzaktan dükkânını gördü. En büyük başarısının odunculuktan bu dükkana

geçmek değil, beş yıl önce elde ettiği lamba işi olduğunu düşünüyordu. Belediye'nin ve Şirket-i Hayriye'nin bütün lambalarını satın alma ayrıcalığını elde ettikten sonra, ticaret çevrelerinde "Tşıkçı Cevdet Bey" diye anılmaya başlamıştı. Bu lamba işinde sonra dükkanı ve şirketi dört misli büyümüşü.

Cevdet Bey ileri görüşlü birisidir. Henüz evlenmemiş olmasına rağmen şirketinin kapısına aşağıdaki tabelayı asmıştı. İhracat yapmıyor olmasına rağmen bir gün ihracat da yapabileceğini düşünmektedir. (s.20)

CEVDET BEY VE OĞULLARI İTHALAT-İHRACAT-NALBURİYE

Cevdet Beyin Abisi Nusret Fransa'da Jöntürk'lerle tanışmış ve kendini bir Jöntürk olarak görüyordu. Verem hastasıydı ve son günlerini yaşamaktaydı. Nusret, Cevdet'i sürekli eleştiriyor, düşüncelerinden hoşlanmıyor onu küçümseyordu. Bu nedenle de Cevdet mecbur kalmadıkça abisini ziyaret etmek istemiyordu. Her ziyarette abisinin aşağılayıcı, iğneleyici laflarına maruz kalıyordu. Nusret'in kardeşini eleştirdiği noktaların başında, onun kurulu düzene barışık bir hayat sürmesi, yönetimin değişmesine karşı tepki göstermemesi ve sürekli olarak parayı düşünmesi yani işinden başka bir şey düşünmemesiydi.

Cevdet Bey, Abisi Nusret çok rahatsızlanınca, Nusret'in oğlunu daha önce yaşadıkları Haseki'den alıp getirmek için söz verir. Arabayla Haseki'ye doğru yol alınca yine alkindan pek çok düşünce geçiyordu. Cevdet Bey, babası vefat ettikten sonra

bu mahalleden ayrılmış, kendisine yeni bir hayat kurmak için Sirkeci'ye, sonra da Nişantaşı'na taşınmıştı. Eski mahallesine doğru yol almaktadır. Bir anlamda kendini de suçlu hissetmektedir. Çünkü, kendisi de akrabalarıyla bagını koparmış, diğer bir deyişle kendine yeni bir hayat kurmuştur.

Araba Maliye Bakanlığının önünden geçiyordu. Karşıda sarraf ve tefeci yazahaneleri vardı. Zor durumda kalan maaş, cüzdanı sahipleri bu dükkanlara gelir, maaşlarını çok ucuza kurdurlardı.

Cevdet Bey bu sarraf ve tefecilerin kazancının haksız ve insafsız bir kazanç olduğunu düşündü. Birden, "Bütün bunlar paradan!" diye düşündü. "Bende bu yüzden kimsesiz kaldım! Her şey paradan! Onlar (burada akrabalarını kastediyor) bir Müslüman'ın böyle tüccarlık yapmasını küçümserler!" (s.35).

Cevdet Bey sadece işleriyle uğraşır, başka işlerle özellikle siyasi konularla hiç ilgilenmez bu konuların kendisine nasıl bir getirisi olacağını kestiremiyordu. Bir öğle yemeği için eski bir arkadaşı olan Fuat Bey'le buluşacaktı.

Fuat Bey, tüccarlık geleneği olan bir aileden geliyordu: Müslümanlığa dönen, Selanikli bir Yahudi ailesindendi; ayrıca masondu ve Selanik'te geniş bir çevresi vardı. Her İstanbul'a gelişinde Cevdet Bey'i arar birlikte öğle yemeği yerlerdi. Fuat Bey olaylara çok daha farklı açılardan bakabilme kabiliyetine sahipti. Cevdet Bey o gün çok durgundu.

“Senin bugün neşen yok!”

“Ağbim çok hasta!”

“Yaa! Nesi var?”

“Verem. Çok kötü. Bugün yarın ölebilir.”
“Çok üzgünüm. Ağbin de onlardandı, değil mi? Paris'ten döndüğünü söylemiştin. ..”

Cevdet Bey ağbisinin onlardan biri olduğunu Fuat Bey'e söylemişti. Şüphesiz arkadaşına bakıyordu.

“Canım korkma. Benden mi korkuyorsun? Bunu kafası işleyen herkes bilebilir. Paris'e gitmiş, orda on yıl kalmış, Askeri Tıbbiye mezunu değil mi ağbin? Üstelik hırçın, kavgacı da... Bir Jöntürk olmayacak da ne olacak? Asıl sen onunla iftihar etmeyi öğrenmelisin!”
(s.43)

Fuat Bey, aslında Nusret ve arkadaşlarının ülkenin daha özgürlükçü bir yapıya kavuşması için mevcut düzeni eleştirdiğini, bunun da aslında iyi bir şey olduğunu söyler. Cevdet Bey'inde aslında onlardan yana olması gerektiğini ama başının derde gireceğinden korktuğu için bu gibi şeylerden uzak durduğunu belirtir.

Cevdet Bey: “Ben siyasetle hiç ilgilenmedim. Ben bir tüccar olarak siyasetin bana ne gibi bir yararı olacağını anlamıyorum” diye söyledi. (s.43)

“Tamam, tamam bunları biliyorum! Beni dinle: Onların istediği hürriyet gelirse senin ne zararın olur?” Heyecanla, ama biraz da endişeyle, ekledi. “Hiçbir zararın olmaz”

“Ben siyasetin yararını göremiyorum!”
Diye tekrarladı Cevdet Bey. (s.44)

Cevdet Bey, nişanlısı Nigân hanımın babası Şükrü Paşanın yanındadır. Şükrü Paşa gözden düşmüş bir paşadır. Avrupayı gezip görme imkanı da bulmuştur. Ekonomik olarak da zor durumdadır. Kızını daha önceleri hor görülen bir işi yapan kişiye vermesindeki sebep de muhtemelen bundan kaynaklanmaktadır.

Şükrü bey “Aferin, aferin. Seni beğeniyorum. Her şeyin hesaplı, ihtiyatlı. Senin ihtiyatlı halini çok beğeniyorum. Bir tüccar böyle olmalı! Sen bir Müslüman tüccarsın. Senin işin herkesinkinden daha zor. Aferin başarmışsın da! Eskiden parayı kefereler kazanırdı, ya da namussuz, hürsüz memurlar. Şimdi senin gibilerin zamanı. Sende çalışkansın, dikkatlisin, aşırılık etmiyorsun (s.52).

Şükrü Paşa, oğlu içinde endişelenmektedir. Tıpkı Prens Sabahattin'in belirttiği gibi, oğlunun bir paşanın himayesine girememeyeceği endişesini taşımaktadır.

“Acaba bizim oğlan hangi paşanın himayesine girecek? Çünkü bu da şart. Ticarette insanın bağımsız bir kişiliği olabilir, ama siyasette, bu devlette buna imkan yok!”
(s.54).

Şükürü paşa, biraz içkiyi kaçırmış, odada turlanmaktadır.

Paşa odanın ortasında durdu. Bir hamam-böceğine bakar gibi Cevdet Bey'e baktı: "Tüccar!" diye fısıldadı. "Kızımı bir tüccara vereceğim aklıma gelmezdi. Üstelik bile bile, seve seve veriyorum. Oğlum seni takdir ediyorum..." (s.57).

Şükürü Paşa, yine konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Avrupa ve Türkleri karşılaştırmaktadır. Özellikle de Avrupa'nın sanayisine hayrandır. Türk tüccarları al-satıcılara benzemektedir.

"...Bize de fabrikalar lazım. Kim yapacak? Sizin gibi tüccarlar...Hah... Ama nerede? Sizin yaptığınız almak satmak, almak satmak..Demiryolu da yapıldı. Pamuğu,tütünü vagona yükleyin, lambayla kumaşı vagonadan indirin, arada cebinizi doldurun... Yok ama, gene de seni beğeniyorum, Niğani' sana verdiğim için için rahat" (s.59).

Nusret, kardeşi Cevdet'i kıyasıyla eleştirmesine rağmen hastalığı iyice ilerleyince, oğlu Ziya'yı kardeşi Cevdet'e emanet etmek ister. Eski eşini ve akrabalarını geri kafalılıkla, bir lokma bir hurka felsefesiyle yaşamını sürdüren kişiler olarak algılar ve bu nedenle oğlunun omakla kalmasına gönüli razı değildir. Cevdet onlardan farklıdır. Cevdet'e abisi gibi diğer akrabalarla ilişkisi kesmiştir. Abisi bu nedenle onu diğerlerinden (akrabalarından) farklı görmektedir.

"Görüyorsun ki, çok fenayımı! Birkaç gün-lük ömrüm kaldı, biliyorum. Şimdi yapmamak

Nusret, neden Jöntürk olduğunu ve mevcut yönetime muhalif olduğunu Cevdet'e anlatıyor. Nusret'in resitlerinin bir kısmı yukarıdancilediğimiz, Osmanlının son dönemlerinde şahsi teşebbüslerin neden gelişmediği hususuyla da örtüşmektedir.

istediğim şey Ziya'nın geleceğini güvence altına almak. Senin yanında yaşarsa bu olur! Ama Haseki'de akrabalarımın, köyde annesinin yanında kalursa onlar gibi Allaha inanır, olmadık yalanları doğru sanır, herkes gibi uyuşuk biri olur, dünyayı anlamaz. ... Oğlum yalanlara inanmasın. Oğlum aklın ışığına, kendine inansın. Aklın aydınlığı.. Ben ona boş yere Ziya demedim!" Bir süre sustu, sonra mırıldandı: "Cevdet, Ziya'yı yanına almazsan gözüm arkada öleceğim" (s.74)

"Prens Sabahattin'in adını hiç duydun mu?" diye sordu Nusret. "Her neyse. Şimdi Paris'te. O da bir Jöntürk sayılır. Bütün prensler gibi aıtahın tekidir, ama bir düşünce-si var." Eliyle odanın köşesindeki kitapları işaret etti. "Ya da, herkesin yaptığı gibi, başkasından aşırılmış bir düşüncesi var ki, doğru buluyorum. Demolins'e göre İngiliz-lerin üstünlüğünü, orada bireylerin, insanların daha özgür olmasında aramak lazım. İşte bizde bu yok. Bizde öyle özgür, aklını kul-lanan, girişken insan yok! Bizde herkes köle, herkes boyun eğmek, toplum içinde erimek, korkmak için yetiştiriliyor. Eğitim dedikleri şey hocanın dayığı, anneyle teyzenin sacına tehditleri. Din, korku, karanlık düşünceler,

ezberlenmiş şeyler... Sonunda boyun eğmek-
ten başka bir şey öğrenmiyorlar. Kimse kendi
çabasıyla, topluma karşı çıkarak yükselmiyor.
Herkes boyun eğerek, birisinin himayesine
girerek, kulluk ederek yükseliyor... (s.75)

Aralarıdaki konuşmanın ilerleyen bölümlerinde Nusret, yine
kardeşi Cevdet'i eleştirmektedir. Ancak eleştiri arasında takdir de
vardır. Özellikle parasal konularla ilgilenen kişilerin akıllı
olmasına vurgu yaparak, oğlunun her ne kadar para güz de olsa
akıllı birinin yanında yetişmesini istemektedir.,

"Sen bunun sesinden başka bir şey anla-
madın! -Parmaklarının ucunu para sayar gibi
birbirine sürtmeye başlayarak- Ben aydınlık,
Ziya, ışık deyince, senin aklında paranın
parlıtısından başka bir şey canlanmıyor. Ama
böyle olması, paradan başka bir şeye değer
vermemen iyi. Bu seni akılcı yapıyor.
Anlamıyorsun ama söz verdin! Oğlumun bir
tüccarın evinde yetişmesini bunun için istiyö-
rum. Bir tüccarın evinde, hele senin gibi
sıfırdan başlayan bir tüccarın evinde her şey
hesaba kitaba dayanır. Hesabın kitabın
olduğu yerde akıl vardır, korku değil" (s. 76).

Cevdet Bey ticaret hayatını çocuklarının daha sonra okuması
temennisiyle bir kitapta toplamak istiyordu. "Yarım asırlık Ticaret
Hayatım", ancak iki ayda sadece kitabın ismini yazabilmişti. Yine
işten eve geldiği bir gün düşünceleriyle baş başa kalmıştı.

"Acaba benden sonra şirketi nasıl idare ede-
cekler? Evet artık fabrika şart. Siemens'le

mesela, anlaşsınlar, burada bir fabrika kur-
sunlar. Artık şart. Biz yapmazsak çünkü,
başkası yapacak!" (s.204).

Bunlar Cevdet Bey'in şirketiyle ilgili son düşünceleriydi bun-
lar. O gün kolunda bir ağrı ve yanma hissetmişti. Bu ağrı aslında
bir kalp krizi habercisiydi ve Cevdet Bey o gün kalp krizinden
ölür.

Kendisinden sonra işler oğulları Osman ve Refik'e kalmıştı.
Osman babasının izinden giderek onun sağlığında yerine
getiremediği şirketle ilgili hayallerini gerçekleştirerek için bütün
enerjisini şirkete vermiş ve başarılı da olmuştur. Refik ise kendini
bir boşluk içinde hissetmekte ve şirkette işlerle fazla ilgilen-
memektedir.

Osman babasının işlerinin başındaydı, o da babası gibi evde
de işini düşünüyordu.

... Musluğu çevirdi, su akamaya başladı.
Bugün yazhanede iki şeyle uğraşmıştı.
Birincisi fazla önemli değildi: Bir Alman boya
şirketine kataloglarda gösterilen fiyatlarda
kendi yararına yapılabilecek indirimler
hakkında bir mektup yazmış, Türkiye'deki
Pazar genişliğine ilişkin bilgi vermişti. İkinci
iş çok önemliydi: Almanya'dan gelen bir
inşaat malzemesi şirketinin temsilcisiyle
görüşmüştü. Türkiye'ye boru, musluk ve
banyo malzemesi satan alman şirketi temsil-
cisi, aynı alanda Türkiye'de kendisinden daha
güçlü olan bir İngiliz şirketten daha ucuz
fiyatlarla mal satmaya hazır olduklarını, her

türlü ödeme kolaylığını da sağlayacaklarını söylüyordu. Bu şirketle Türkiye temsilciliği için anlaşılirse, son yıllarda, özellikle rahmetli Cevdet Bey'in son yıllarında büyümesi yavaşlayan şirketi büyük karlarla genişletebileceğini ve hayalindeki güçlü şirketi kurabileceğini düşünüyordu... hayatının tek amacının babasının kurduğu bu ticarethaneyi genişletmek, büyütmek olduğunu hissediyordu. (s.305).

Refik'in oğlu Ahmet hayatını resim yaparak kazanmaktadır. Amcası Osman'la konuşmaktadır. Amcası Osman babası Cevdet Beyin hayalini gerçekleştirmiş, Almanlarla ortak bir ampul fabrikası kurmuştur. Ahmet, babasının amcası Nusret'in oğlu emekli albay Ziya'yla karşılaşmış ve Ziya askerlerin yakında 27 Mayıs türü bir darbe yapacağını iddia etmiştir. Ahmet amcasını kızdırmak için bu darbenin hem Demirele hem de montajcılara karşı olduğunu söyler. Çünkü ampul fabrikasında ampulün tüm malzemeleri Türkiye'de üretilmemekte, bir kısmı yurt dışından getirilerek Türkiye'de montaj edilmektedir. Ancak bu oran yüzde seksen dört oranına ulaşmıştır.

Sonuç

Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları adlı romanı, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden 1980'li yıllara kadar bir Türkiye portresi sunmaktadır. Kendisi ve ailesi için yeni bir hayat tasarlayan Cevdet Bey, suçluluk duygumakla birlikte akrabalarıyla irtibatı kesmiştir. Çünkü onlar Cevdet Bey'in tüccarlık yapmasını hoş görmemiştir. Cevdet Bey'de bundan dolayı bir burukluk vardır ve kendisi de akrabalarını suçlamaktadır. Diğer taraftan abisiyle olan uyumsuzlukları ve abisinin onu sürekli para peşinde

koşan bunun haricinde başka bir şeyden anlamayan kişi olarak görmesi, Cevdet Bey'i çok üzmektedir. Aşında fırsat tanınmış olsaydı kendisi de okuyup bir meslek sahibi olmak istemekteydi. Babasının vefatı dolayısıyla onun işinin başına geçmesi, istemeyerek de olsa onu ticarete itmişti. Ancak kendisi bu işin hakkını vermişti. En azından vermek için elinden gelen gayreti göstermiştir. İşlerin daha da büyütülmesi gerektiğini bilmekte özellikle Almanlarla bir fabrika kurulmasını hayal etmektedir. Kendisinin vefatından sonra oğullarından Osman bu hayalini gerçekleştirmiş, Almanlarla ortak bir ampul fabrikası kurmuştur.

Cevdet Bey ve Oğulları, girişimcilik kavramının o günkü zihinsel yansımalarını başarılı bir şekilde ifade etmesi, bir edebiyat türünü olan romanın bu gibi olayların açıklanmasında bir tahlil aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı sorusuna da uygun bir cevap olmuştur. Orhan Pamuk, kendi yaşamından da bazı eklemeler yaparak (yaşadığı yer ve ressamlığıyla ilgili) başarılı bir çalışma ortaya koymuştur.

Günümüzde, Osmanlı-Türk toplumunda yadurğan girişimcilik kavramı, toplumsal zihniyet yapısındaki değişimle birlikte değişmiş ve artık herkesin yapmak istediği ancak çeşitli nedenlerden dolayı yapamadığı en saygın sosyolojik kimliklerden biri haline gelmiştir.

Kaynakça

- ALTUNİŞİK, R., R. Coşkun, S. Bayraktaroglu ve E. Yıldırım (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı.
- AYTAÇ, Ö., S. İlhan (2007), *Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 18, s.101-120.

- AYTAÇ, Ömer (2006), *Girişimcilik: Sosyo-Kültürel bir Perspektif*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayı 15, s. 139-160.
- DOLLOTT, Louis, (1991), *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür* (Çev., Özlem Nudralı), İletişim
- DÖM, Serpil (2006), *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol, (1995), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötügen Yayınları, (11. Basım), İstanbul.
- GÜRDOĞAN, Nazif (2008), *Girişimcilik ve Girişim Kültürü*, İGİAD Yayınları, No:7, İstanbul.
- MUCCHIELLI, Alex, (1991), *Zihniyetler* (Çev., Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, İstanbul
- MÜFTÜOĞLU, Tamer, (2004), *Girişimcilik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 955, Eskişehir
- OĞUZ, Fuat, (2003), *Schumpeter'den Baumol'a Girişimcilik Anlayışı Üzerine*, Piyasa Dergisi, Cilt 4, Sayı 13, s.147-155.
- PAMUK, Orhan (2009), *Cevdet Bey ve Oğulları*, 25. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAYAR, A. G., (1986), *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Der Yayınları, İstanbul
- SEYİDOĞLU, Halil, (1992), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Mahmut (2004), *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*, 4. Baskı, Ankara.
- ÜLGENER, F. Sabri (1991), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

